

De Zelkova, schijnt geen iep te zijn!

Meer dan de moeite waard om toe te passen met zijn mooie kroonvormen en schitterend mooie herfstkleuren

Het APG IV-systeem voor classificatie van de bedektzadigen is in 2016 gepubliceerd als opvolger van APG I in 1998, APG II in 2003 en APG III in 2009. In nog geen 20 jaar maar liefst vier opeenvolgende versies van een systematische indeling, grotendeels gebaseerd op DNA-profielen die uitsluitend met zeer geavanceerde methoden én een elektronenmicroscop zichtbaar gemaakt kunnen worden. In mijn netwerk ken ik niemand die zo'n apparaat in de kast heeft staan in plaats van botanische boeken, gebaseerd op het *Regnum Vegetabile*

van de grootmeester Linnaeus (omstreeks 1750), die zijn systeem gebaseerd heeft op *met het oog zichtbare kenmerken* van de species.

Kenmerken

Zelkova is een geslacht van bladverliezende species, afhankelijk van de soort grote struiken tot majestieus grote bomen, joppers tot ca. 30 m hoog. Afwijkend van alle andere geslachten binnen de familie van de *Ulmaceae* is de stamschors altijd glad, ook op oudere leeftijd, en grijs tot grijsbruin van kleur, op oudere

Iedereen kent *Zelkova* a.k.a. schijniep. Al was het alleen maar omdat deze boom bromd is geworden door de verwijzing in het bekende handboek van *Acer* tot *Zelkova*. Toch wordt deze boom die heel verwarrend vaak ook Japane iep genoemd wordt relatief weinig geplant. Huisdendroloog Jan P. zal u uitleggen waarom dat een gemiste kans is.

Auteur: Jan P. Mauritz VRT

Het geslacht *Zelkova*

Binnen de systematische indeling van het *Regnum Vegetabile* – het Plantenrijk – behoort het geslacht *Zelkova* tot de orde van de *Urticales* – de netelachtigen – en daarbinnen tot de familie van de *Ulmaceae*, de iepachtigen. Andere bekende geslachten binnen deze familie zijn *Celtis* en *Planera*. Maar ook de geslachten *Urtica* – brandnetel – en *Cannabis* – nederwiet, 'wiedewiedewiet' – zijn neven en nichten van de hoofdpersoon in dit deel van het feuilleton.

Heden ten dage is de familie volgens het APG IV-systeem ingedeeld in de orde van de *Rosales*. (Zoals u al begrijpt, ben ik het volstrekt oneens met deze indeling.) Het geslacht *Zelkova* kent zes soorten, één hybridesoort, één var. en twaalf cv's. Het natuurlijk verspreidingsgebied strekt zich uit in de gematigde klimaatzone van het noordelijk halfrond, van Zuid-Europa tot in Zuidwest- en Oost-Azië.

leeftijd in onregelmatige schorsplaatjes afschilferend, waardoor er een mooi kleurspel ontstaat met de oranjebruin-groenige onderbast. De meeste species hebben een vrij korte, stevige stam met een lage takaanzet van de zware gesteltakken. Ook hier zijn weer uitzonderingen op. De soort *carpinifolia* kan wel tot een hoogte boven 30 m reiken.

De twijgen zijn lichtbruin tot roodbruin van kleur, lang, dun en in een plat vlak vertakkend. Bij de meeste species zijn de twijgen bij uit-

Gigantische *Zelkova serrata* in Japan

Het is een mooie parkboom, die ook geschikt is voor brede groenstroken

lopen licht behaard met oranjeleurende lenticellen, die aan de rijpe twijgen tot kurkachtige wratjes vergroeien. *Zelkova* bezit een afwisselende bladstand met elliptische tot langwerpige enkelvoudige bladeren, 2 tot 10 cm lang, afhankelijk van de soort, met een afgeronde tot zwak ronde bladvoet en enkelvoudig gezaagde bladrand, met scherpe, genaalde tanden of grof stomp gezaagde tanden en alles wat daartussen valt. De bladkleur is afhankelijk van de soort meer of minder diepgroen aan de bovenzijde en lichter aan de onderzijde. De bloeiwijze is eenhuizig, meestal met-eenslachtige en soms ook tweeslachtige bloemen. De bloemen zijn klein, weinig opvallend en groenig van kleur. De makkers bloeien meestal na of gelijktijdig met de bladontwikkeling. De manlijke bloempjes staan in okselstandige bundeltjes aan de

Blad van *Zelkova carpiniifolia**Zelkova carpiniifolia* 'Pyramidale'

basis van de eenjarige twijgen; de vrouwelijke bloemen zijn alleenstaand of staan in bundels in de bladoksels vlak boven de mannen. De kleine, scheef eivormige, asymmetrische en platgedrukte steenvuchten zijn ongevleugeld en zwartbruin van kleur en hangen aan korte steeltjes.

Het sortiment

Zelkova carpiniifolia (Pall)

De Kaukasische *Zelkova* heeft zijn natuurlijk verspreidingsgebied in de bergbossen van de Kaukasus, aan de uiterste zuidoostelijke grens van Europa en Klein-Azië, in delen van Turkije en in Noord-Iran. De boom is rond 1760 door de Duitse arts en botanicus Peter Simon Pallas (1741-1811) in Europa geïntroduceerd. Het is een grote tot zeer grote boom, tot wel 25 m hoog in zijn geboortestreek en in cultuur *minus de 30 % van JP*. Het is meestal een meerstammige en laag vertakte boom, met een opgaande, ovaal ronde tot schermvormige kroon. De wat grillig afstaande en hoger in de kroon meer opgaande gesteltakken vormen met de lange en hangende twijgen een dichte kroon. De stamschors en ook de zware gesteltakken zijn glad en grijzig van kleur en op oudere leeftijd afschilferend in kleine onregelmatige schorsplaatjes. De boom vormt veel wortelopslag rondom de stamvoet. De twijgen zijn lang en dun, in aanvang olijfgroen van kleur en donsachtig behaard, later glad en lichtbruin tot roodbruin van kleur, met aanvankelijk oranjeleurende lenticellen die aan de rijpende twijgen tot kurkachtige propjes of wratjes vergroeien. De donkerbruine knoppen met zeven tot negen gewimperde knopschubben zijn licht behaard; aan beide zijden van de eindknop zitten twee knopjes verborgen onder de buitenste schubben van de grotere eindknop.

Het blad is elliptisch tot lang eivormig van vorm, 4 tot 9 cm lang, 2 tot 4 cm breed en aan de steriele langloten wel 7 tot 10 cm lang. De bladvoet is afgerond tot zwak hartvormig en dus niet zo scheef als bij neef *Ulmus*. De bladrand is grof en stomp gezaagd, met bladnerven tot in de betanding doorlopend. Het blad is aan de bovenzijde donkergroen en ruw behaard; de bladonderzijde is lichter groen en aan de nerven blijvend behaard. Het blad heeft een zeer korte bladsteel van 1 tot 2 mm lang en een toegespitste bladtop. De bloeiwijze is zoals bij alle *Zelkova*'s eenhuizig; de bloemen zijn meestal eenslachtig en soms deels tweeslachtig aan één individu. De bloemen zijn onopvallend

Blad en twijgen van *Zelkova x verschaffeltii*

aan de in het voorjaar gevormde kortloten. De manlijke bloemen staan in kleine bundels aan de voet van de kortloten in de oksels van de bladeren; de vrouwelijke bloemen zijn alleenstaand en zitten hoger aan de kortloten, ook in de oksels van de bladeren, boven de mannen dus. *Zelkova* bloeit in tegenstelling tot *Ulmus* ná de bladontwikkeling.

De vruchten zijn kleine platgeslagen scheve steenvruchten, 5 mm lang, aan een kort steeltje en ongeveulgeld.

De makker vraagt een enigszins beschutte en liefst warme standplaats, bij voorkeur op een leemhoudende voedzame grond. Het is een parkboom en vanwege de vrij korte takvrije stam geen straatboom. Je kunt er wel een laanboom van maken, maar dat kost tijd en moeite; dan is het beter om een andere *Ulmaceae* te kiezen.

Zelkova carpinifolia is volgens de literatuur licht gevoelig voor iepenziekte. Uw schrijver kan dat vanuit de dagelijkse praktijk gelukkig nog niet bevestigen.

Zelkova carpinifolia kent volgens uw schrijver slechts één cv, namelijk *Z. carp.* 'Pyramidalis'. Deze heeft een smal vaasvormige halfopen kroon. Deze makker heeft in zijn jeugdfase een strak snoeiregime nodig om te voorkomen dat de kroon uit elkaar valt door grote hoeveelheden sneeuw die in de kroon blijven hangen, of uit elkaar waait bij een flinke zomerstorm. In een aantal boekwerken en geschriften staat een tweede cv genoemd. Uw schrijver is het

daar volstrekt mee oneens en in navolging van de oude meesters wordt deze bastaard – want dat is het – hieronder beschreven als de hybride soort:

Zelkova x verschaffeltii

Dit is een natuurlijke hybride, ontstaan uit *Zelkova carpinifolia* x *Zelkova serrata*. Deze bijzondere makker is vernoemd naar de Belgische botanicus en tuinbaas Ambrose Verschaffelt (1825-1886). De herkomst is onbekend, maar de meeste botanici denken dat hij is ontstaan in het Kaukasische gebied, daar dit de scheiding is tussen de natuurlijke verspreidingsgebieden van *Z. carpinifolia* en *Z. serrata* en omdat deze makker veel eigenschappen van beide kruisouders draagt. Mijn 'vrienden' – u weet inmiddels wie dat zijn – hebben allerlei twijfels over deze schitterend mooie makker: over de kruisouders, over de vraag of het wel een kruising is, en gebruiken de waanzinnigste gelegenhedsredeneringen, die uw schrijver u zal besparen. vanwege het mogelijk verhogende effect op uw bloeddruk en andere aantastingen van de gezondheid.

Het is een kleine tot middelgrote boom tot forse struik van 6 tot 12 m hoog, meestal meerstammig, maar hij kan in cultuur eenvoudig tot een hoogstam opgekweekt worden. De kroonvorm is rond, op oudere leeftijd breed vaasvormig en bestaat uit dicht vertakte, spreidende dunne takken en zeer dunne en slanke twijgen.

De stamschors en ook die op de gesteltakken is glad en grijsig van kleur en op oudere leeftijd ietwat afschilferend. De twijgen zijn lang en dun, bruin tot grijsbruin van kleur en donsachtig behaard, later glad, bruin van kleur en glanzend.

Net als bij kruisouder *Z. carpinifolia* zijn de knoppen donkerbruin van kleur, met zeven tot negen gewimperde knopschubben; ze zijn licht behaard en aan beide zijden van de eindknop zitten twee knopjes verborgen onder de buitenste schubben van de grotere eindknop. Het blad is ovaal tot eirond, 4 tot 6 cm lang en 2 tot 3 cm breed. De jonge langloten zijn wel 7 tot 8 cm lang. De licht scheve bladvoet is afgerond tot zwak hartvormig. De bladrand is asymmetrisch diep ingesneden met zes tot negen driehoekige grove tanden, aan de ene zijde van het blad dus minder dan aan de andere zijde. Het blad is aan de bovenzijde donkergroen en ruw behaard met korte stijve haren; de bladonderzijde is lichter groen, zacht en blijvend behaard. Het blad heeft een korte bladsteel van 3 tot 4 mm lang.

Zelkova schneideriana

Deze middelgrote tot grote boom komt van nature voor in Centraal-, Oost- en West-China, in de provincies Yunnan, Guizhou en Hunan. Deze makker groeit daar onder andere langs bergbeken en in bergbossen tot 2800 m boven zeeniveau. De species is in 1906 in Oost-China ontdekt door de Oostenrijkse botanicus en ontdekkingsreiziger Heinrich Mazzetti (1882-1940) en in 1911 in de botanische tuinen van Wenen geïntroduceerd en in cultuur gebracht. Hij heeft de species vernoemd naar zijn goede vriend en reisgenoot Camillio Karl Schneider (1876-1951), een Duitse botanicus uit Saksen, die hij in Wenen ontmoet had en met wie hij door Oost-Azië reisde om planten te zoeken. De boom heeft een breed opgaande en onregelmatige, eironde kroon van 10 tot 15 m hoogte. De stamschors is grijs en laat later in onregelmatige platen los, waardoor de oranje tot lichtbruine onderbast zichtbaar wordt. De dunne jonge twijgen zijn grijs en onbehaard. Het ietwat scheve blad is 4 tot 10 cm lang, ovaal langwerpig tot elliptisch langwerpig, donkergroen van kleur en heeft een toegespitste top. De bladrand is grof getand tot grof gezaagd, met wat onregelmatige stompe tanden. De bovenzijde is zeer ruw behaard, de grijze onderzijde is daarentegen zacht behaard. Op meer zanderige en warmere gronden kan het blad in de herfst fraai bruinrood tot diep donkerrood kleuren. De

Herfstkleur van *Zelkova schneideriana*

Zelkova serrata 'Goshiki', bonte species

boom bloeit tijdens of vlak na het uitlopen van het blad met onopvallende groene bloemen, gevolgd door kleine, ovale, zwarte en platte steenvruchten. Het is een mooie parkboom, die ook geschikt is voor brede groenstroken.

Zelkova serrata

Het natuurlijk verspreidingsgebied is groot en ligt verspreid over Japan, op de eilanden Honshu, Shikoku en Kyushu, in grote delen van Korea, Mantsjoerije en Centraal- en Oost-China. De species is in Nederland geïntroduceerd en in cultuur gebracht door de grootmeester in de botanie en arts Philipp Franz Von Siebold (1796-1866). In het gehele verspreidingsgebied worden deze grote tot zeer grote bomen 30 m hoog. Vooral op het Japanse eiland Kyushu staan exemplaren van meer dan 40 m hoog, enorme joppers dus! In cultuur in Europa worden de makkers 'slechts' ca. 20 m hoog. De boom heeft een brede, ronde of eivormige kroon, waarbij de onderste gesteltakken op een zware korte stam horizontaal afstaan, en de takken boven in de kroon schuin opgaand staan aan de meerdere zware gesteltakken tot in de top. In cultuur is er vrij eenvoudig een goede hoogstamboom van te maken. De grijze stam is eerst nog glad met roze tot bruinoranje lenticellen; later schilfert deze af in kleine, platte, onregelmatige platen, waardoor de oranjebruine onderschors fraai zichtbaar wordt. De in grote aantallen aanwezige jonge twijgen zijn groen en behaard; later worden ze kaal, roodbruin van kleur, met

kleine, opvallende, bruine lenticellen en zijn zeer licht glanzend. Het eivormige tot langwerpige blad is donkergroen aan de bovenzijde en ruw behaard; de onderzijde is lichter groen en verkleurt in de herfst naar bronskleurig rood, oranjerood tot oranjegeel. De bladtop is lang toegespitst en de bladrand heeft enkelvoudige en puntig toelopende tanden. *Zelkova serrata* heeft net als de rest van de clan een onopvallende bloeiwijze, gevolgd door kleine boonvormige zwarte steenvruchten.

Zelkova serrata heeft twaalf cv's, waarvan één makker naast zijn organieke naamgeving ook nog een handelsnaam bezit. Van de gekke! In verschillende boekwerken en geschriften wordt deze handelsnaam naast de correcte naamgeving gebruikt. Dit is uitermate verwerpelijk, net zo belachelijk als lokale naamgeving en ook nog zeer verwarrend in het gebruik! Om daar dan toch een klein pleistertje tegen het bloeden op te doen, hebben 'mijn vrienden' bedacht dat deze handelsnaam met Kapitalen en zonder schrijfftekens. Wat een waanzin toch en het doet zware afbreuk aan een eeuwenoude wetenschap; botanie!

We hebben het in dit geval over de species met de correcte naamgeving *Zelkova serrata* 'Flekova' en de verwerpelijke handelsnaam GREEN VASE.

Het is een Amerikaanse selectie uit 1983, gewonnen uit zaad uit Japan op de universiteit van New Jersey. Het is een snelgroeiende boom, die circa 18 m hoog en 12-14 m breed kan worden, met een breed vaasvormige, halfopen kroon. Van nature is de stam meestal laag vertakt, met meerdere stevige hoofdtakken die schuin omhoog groeien. Opkweken als hoogstamboom voor toepassingen in straatprofielen is goed mogelijk. Naarmate de boom ouder wordt, krijgt hij een bredere kroon. De grijze stam is eerst nog glad met rozebruine tot bruinoranje lenticellen. Op oudere leeftijd schilfert de stamschors in platte platen af, waardoor de oranjebruine onderschors zichtbaar wordt. Het eivormige tot langwerpige blad is 7 tot 13 cm lang en aan de jonge twijgen nog langer, groen van kleur aan de bovenzijde en lichter aan de onderzijde, met beharing. De herfstkleuring is prachtig bronskleurig rood en oranjegeel. De bladtop is lang toegespitst; de bladrand heeft enkelvoudige en puntig toelopende tanden. Doordat de groeivorm van 'Flekova' smaller is dan de soort, is deze boom beter geschikt om als laanboom te gebruiken.

Gezien de aan u schrijver toebedeelde ruimte in dit vakblad is hier alweer de laatste makker op het podium:

***Zelkova serrata* 'Fastigiata'**

De cv 'Fastigiata' is een oude selectie met een onbekende herkomst, waarschijnlijk uit een selectieprogramma in de VS, waarnaar nog altijd veel onderzoek wordt verricht om verbeteringen in het sortiment te verkrijgen. Het is een middelgrote tot grote boom met een zuilvormige kroon, die ook op latere leeftijd zijn vorm behoudt. De boom kan 15 tot 18 m hoog worden, met een kroonbreedte van ca. 5-6 m. De oude stamschors is grijs en afschilferend, waardoor ook bij deze makker de oranje onderbast zichtbaar wordt. De jonge twijgen zijn roodbruin tot bruin grijs en onbehaard. Het eivormige tot langwerpige blad is licht- tot donkergroen. De top is lang toegespitst en de bladrand heeft enkelvoudige en puntig toelopende tanden. In de herfst kleurt het blad bronskleurig rood. De onopvallende groene bloemen worden gevolgd door kleine boonvormige vruchten. Vanwege de smalle kroon is de boom geschikt voor lanen en straten.

Afsluitend

Dit is een mooi en goed toepasbaar geslacht, met meer goede bomen in het sortiment dan hier beschreven – meer dan de moeite waard om toe te passen met zijn mooie kroonvormen en schitterend mooie herfstkleuren. Blijf gezond en groet

DGA Mauritz Adviseurs & Taxateurs BV.

BE SOCIAL
Scan, lees & deel!